

עיונים בפרשת וישלח עפ"י הרמב"ם

מרכז מורשת הרמב"ם רח' התנאים 6 טבריה, משרדי המרכז רח' ציפורי 2 טבריה טלפקס 04-6790632
info@harambam.org.il *אנא, הצרף והאזרף*

לעילוי נשמת אסתר בת רחמה

מי שמאמין לא מפחד! הרב לירן עוקשי

יעזוב אותו ולא ייתן לעשו לנצחו. אם כן מדוע פחד יעקב כל כך?

חז"ל גם כן התקשו בשאלה זו, וכך הם אומרים: **"רבי יעקב בר אידי רמי; כתיב 'והנה אנכי עמך ושמרתך בכל אשר תלך' וכתיב 'ויירא יעקב מאד!' אמר: שמא יגרום החטא."**

רבי יעקב בר אידי מסביר שחששו של יעקב אבינו נבע מחשש שמא הוא חטא. אמת הדבר שה' הבטיח לו שהוא ישמור עליו, אך ייתכן שמשום שחטא, הבטחת ה' לא נתקיים, כיוון שהיא תלויה במדרגתו הרוחנית של האדם.

דבר זה עומד בסתירה לאחד מעקרונות היסוד של הנבואה. הרמב"ם מבאר שלא ייתכן שנבואה טובה תתבטל, ואפילו אם נעשו מעשים שאינם טובים²:

"לפי שה' אם ייעד בני אדם בטובה על ידי נביא - אי אפשר שלא יעשה, כדי שיקיים יתעלה נבואתם אצל בני אדם. והוא אמרם, עליהם השלום: כל דבר שיוצא מפי הקדוש ברוך הוא לטובה, אפילו על תנאי, אינו חוזר."

הרמב"ם אומר שנביא נבחן אם הוא נביא אמת בקיום נבואותיו הטובות. אם נביא התנבא שיתרחש דבר רע - נבואתו, גם אם היא אמת, אינה חייבת להתקיים. זאת משום שייתכן שישוב העם בתשובה והנבואה הרעה תתבטל. ואולם אם נביא מנבא דבר טוב - אין אפשרות שיתבטל, אפילו אם מקבל הנבואה הטובה יחטא ויעשה מעשים רעים.

אם כן, מדוע חשש יעקב שמא יגרום החטא, והרי קיבל בנבואה שה' ישמור עליו. הבטחה טובה זו אינה יכול להתבטל בעקבות חטאיו?

גם בזה הרמב"ם עוסק וכך הוא כותב³:

"אבל זה שיעקב פחד, וה' כבר ייעדו בטובה, כמו שאמר לו

פרשתנו, פרשת וישלח, פותחת במפגש הטעון בין יעקב אבינו לעשו אחיו. לאחר עשרים שנה של עבודה מאומצת, יעקב חוזר מבית לבן יחד עם משפחתו הענפה - ארבע נשים ואחד עשר ילדים. יעקב חוזר גם עם רכוש רב. לאחר שסיים את הבריחה החפוזה מחמיו לבן, הוא מתכוון לקראת הבאות - פגישה דרמטית עם אחיו עשו. הוא שולח שליחים לאחיו, וכשהם חוזרים הם מבשרים ליעקב שעשו הולך לקראתו עם ארבע מאות איש. התורה מתארת את תחושותיו של יעקב במילים: **"ויירא יעקב מאד ויצר לו"** (בראשית לב, ח). יראה גדולה נופלת עליו מפני הבאות. לשם מה עשו מגיע עם ארבע מאות איש? מהן כוונותיו? אין לו ספק שעשו מגיע עם צבא כדי לנקום בו על לקיחת הברכה מאת אביו לפני עשרות שנים. יעקב חוצה את המשפחה הגדולה, כדי שלפחות חלק מהמשפחה תינצל אם יהיה קרב. כמו כן הוא עומד בתפילה לפני הקב"ה וזועק: **"הצילני נא מיד אחי מיד עשו, כי ירא אנכי אתו, פן יבוא והפני אם על בנים"** (שם, יב).

מחד הנהגתו של יעקב מובנת - החשש הוא מוחשי. יעקב מכיר את עשו ויודע עד כמה הוא שוטם אותו על לקיחת הברכה. ואולם מאידך, חששו של יעקב תמוה. כשברח יעקב מעשו אחיו, יותר מעשרים שנה קודם לכן, הוא ישן בדרך וחלם חלום. בחלום ההוא התגלה אליו הקב"ה ואמר לו: **"אני ה' א-ל-הי אברהם אביך וא-ל-הי יצחק... והנה אנכי עמך ושמרתך בכל אשר תלך והשבתיך אל האדמה הזאת כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך"** (שם, כח, יג-טו). ה' מבטיח לו מפורשות שהוא ישמור עליו בכל אשר ילך. אם כן מדוע יעקב חושש מפני עשו, והרי יש לו הבטחה אלוקית מפורשת לשמירה ולהגנה?! השאלה מתעצמת בשל העובדה שה' מתגלה אליו גם בבית לבן ואומר לו: **"שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהיה עמך"** (שם, לב, ג). גם כאן, ישנה הבטחה מפורשת שה' יהיה עמו, ואם כן ודאי שלא

2. הקדמת הרמב"ם למשנה.
3. שם.

‘וזהנה אנכי וכו’, ומצאנוהו שירא פן ימות כמו שאמר ‘וינ[ר]א יעקב מאד’ וכו’, ואמרו החכמים בזה שהוא ירא מכוח עוון שיתחייב בו מיתה, והוא אמרם: קא סבר שמא יגרום החטא. והרי יורה זה שה’ פעמים ייעד בטובה גם כן, ויגברו העוונות ולא תתקיים זאת הטובה - דע שזה אמנם יהיה במה שבין ה’ ובין הנביא. אבל שיאמר ה’ לנביא שייעד בני אדם בטובה מוחלטת, ואחר כך לא תתקיים אותה הטובה - הרי זה בטל ולא יהיה, לפי שלא היה נשאר מקום לאמת בו הנבואה.”

הרמב”ם מחדש שכל מה שאמר בנוגע לקיום הנבואות הטובות של הנביא הוא רק בנוגע לנבואה טובה שנמסרה מאת הבורא לבני האדם. נבואה כזאת אכן חייבת להתקיים. ואולם אם הבטיח הקדוש ברוך הוא לנביא הבטחה הקשורה בו בלבד - היא אינה חייבת להתקיים. ההבדל בין נבואה אישית ובין נבואה המיועדת לכלל היא שהסיבה לכך שהקב”ה מקיים בכל מקרה את הטובה שהבטיח לבני אדם היא כדי שיהיה מדד לבדיקת הנביא. קיום נבואה טובה בלא כל תנאי - זו הדרך היחידה לדעת שנביא הטוען שדבריו הם דברי ה’, דובר אמת. ואולם כל זה כאשר אנו רוצים לבחון את הנביא אם הוא נביא אמת, אך הנביא בינו ובין עצמו אינו צריך שום הוכחות על כך שה’ התגלה אליו. הוא חווה את התגלות ה’ בעצמו, ולכן אין לו שום צל של פקפוק. זאת חוויה עוצמתית עד כדי כך שכל גופו של הנביא חש בכך, כמו שהרמב”ם⁴ מתאר: “כולן כשמתנבאים איברייהן מזדעזעין וכח הגוף כושל ועשתונותיהם מתטרפות ותשאר הדעה פנויה להבין מה שתראה”. החוויה מוחשית כל כך שאי אפשר להכחיש אותה, ולכן הנביא כשלעצמו אינו צריך להוכיח שה’ מדבר אליו. משום כך אין צורך שהנבואות הטובות אל הנביא יתקיימו בכל אופן אלא הם תלויות במעשיו. כך גם אצל יעקב אבינו - הקדוש ברוך הוא הבטיח לו שישמור עליו, אך ההבטחה תתקיים רק אם יהיה ראוי לכך מבחינה רוחנית.

לפי דברי חז”ל ודברי הרמב”ם פחדו של יעקב היה מובן ומוצדק. הוא חשש שמא חטא והשגחת ה’ תוסר מעליו. ואולם מצינו מקום נוסף שבו הרמב”ם מדבר על פחדו של יעקב, ושם הוא רואה בפחד הזה חיסרון!

הרמב”ם מבאר בפרק השביעי משמונה פרקים את התנאים החייבים להיות לאדם כדי להיות נביא. הרמב”ם קובע שהאדם צריך להיות מושלם מבחינה שכלית. ואולם האם כדי לזכות בנבואה האדם צריך להיות מושלם גם מבחינה מידותית? כאן עונה הרמב”ם תשובה מפתיעה. האדם צריך להיות בעל מידות טובות, אך הוא יכול לקבל נבואה גם אם יש לו איזו פחיתות באחת המידות. הוא מביא כמה דוגמות

מנביאי ישראל שזכו להתגלות דבר ה’, אך הם לא היו מושלמים במידותיהם (כמובן, ביחס למדרגתם העצומה). וכך דבריו⁵:

“ואין מתנאי הנביא שיהיו לו מעלות המידות כולן, עד שלא תחסרהו פחיתות כלל, שהרי שלמה - נביא, כעדות הכתוב⁶ “בגבעון נראה ה’” וכו’, ומצאנו לו בפרוש פחיתות מידות, והיא רוב התאוה, וזה בריבוי הנשים, וזו מפעולות תכונת רוב התאוה. ואמר, מבאר: “הלוא על אלה חטא שלמה” וכו’.

וכן דוד, עליו השלום - נביא, אמר⁷: “לי דיבר צור ישראל”, ומצאנוהו בעל אכזריות. ואף על פי שהשתמש בה בגויים ובהריגת הכופרים, והיה רחמן לישראל, אבל ביאר בדברי הימים שה’ לא מצאו ראוי לבנין בית המקדש, לרוב מה שהרג, ואמר לו⁸: “לא (אתה) תבנה בית לשמי, כי דמים רבים שפכת”.

ומצאנו לאלהו, זכר לטוב, מידת הכעס; ואף על פי שהשתמש בה כלפי הכופרים, ועליהם היה כועס, אבל ביארו החכמים שה’ הרחיקו, ואמר לו: לא יצלח לבני אדם מי שיש לו קינוי כשעור שיש לה, שהוא ימיתם. וכן מצאנו ששמואל פחד משאול, ויעקב נתיירא מפגישת עשו.

ואלו המידות וכיוצא בהן - הן מחיצות הנביאים, עליהם השלום. ומי שהיו לו מהם שתי מידות או שלוש בלתי ממוצעות, כמו שביארנו בפרק הרביעי, נאמר בו שהוא רואה את ה’ מאחורי שתי מחיצות או שלוש”.

הרמב”ם כותב שגדולי האומה - שלמה המלך, דוד המלך, אליהו הנביא ושמואל הנביא זכו לנבואה, אך בכל אחד מהם הייתה מידה שהיה בה פחיתות. בסוף הרשימה של גדולים אלו הוא מזכיר את יעקב אבינו שהתיירא מפגישת עשו. הרמב”ם סובר שפחד הוא פחיתות. בעקבות האופן שבו הסברנו את פחדו של יעקב, מדוע הרמב”ם רואה בכך פחיתות, והרי פחד זה היה מוצדק?

נראה, שהרמב”ם סבור שגם אם נאמר שיעקב אבינו חשש שהבטחת ה’ לא תחול, הוא היה צריך לבטוח בה’ בכל זאת. כמו שנאמר: “וְהַבּוֹטָח בְּה’ חֶסֶד יְסֻכְּבֵנוּ”⁹, ו“מְגִדֵל עֵץ שֵׁם ה’, בּוֹ יִרוֹץ צְדִיק וְנִשְׁגָּב”¹⁰. עצם הביטחון בה’ מעיד על מדרגה גדולה באמונה. הרמב”ם רואה בפחד כזה קצת חיסרון בביטחון שצריך להיות לאדם בריבוננו של עולם, ולכן מונה אותו בחסרונות במעלות המידות. כמובן שכל זה ביחס למדרגתו הגדולה של יעקב אבינו, שהיה צריך לבטוח בה’ ולא לירא כלל למרות הסכנה הגדולה של המפגש עם עשו אחיו.

עַתָּה שְׂמֹעַ!

7. שמואל ב כג, ג.
8. דברי הימים א כב, ח.
9. תהלים לב, י.
10. משלי יח, י.

4. הלכות יסודי התורה ז, ב.
5. שמונה פרקים לרמב”ם, פרק ז.
6. מלכים א ג, ה.